

значимо, що процес розвитку історичної повісті з початку і аж до середини ХХ століття відстежувала літературна критика, а у другій половині століття історична повість вже стає об'єктом фахового зацікавлення літературознавців. Створення цілісної картини розвитку вітчизняної історичної повісті першої половини ХХ століття стало можливим тільки в період незалежності України. Розглядається також критичної та літературознавчої рецепції в різних суспільно-політичних формаціях та вплив на них панівної ідеології.

Ключові слова: історична повість, критика, літературознавство, стереотипи оцінювання творчості, радянська ідеологія.

Анотация

Статья посвящена изучению исторической повести. В ней сделана попытка определить этапы изучения украинской исторической повести первой половины ХХ века. Анализируя этот период, констатируем, что процесс развития исторической повести с начала и до середины ХХ века отслеживала литературная критика, а во второй половине века историческая повесть стала объектом профессионального интереса литературоведов. Создание целостной картины развития отечественной исторической повести первой половины ХХ века стало возможным только в период независимости Украины. Рассмотрены также особенности критической и литературоведческой рецепции в разных общественно-политических формациях и влияние на них господствующей идеологии.

Ключевые слова: историческая повесть, критика, литературоведение, стереотипы оценивания творчества, советская идеология.

Summary

This article is dedicated to a study of historical novella. An attempt is made to define the stages of study of the Ukrainian historical novella in the first half of the nineteenth century. Analyzing this period, we observe that the development process of historical novella, from the beginning till the middle of the nineteenth century, was monitored by book critics, and in the second half of the century, historical novella became an object of professional interest of literary historians. Creation of a comprehensive picture of development of the Ukrainian historical novella only became possible after Ukraine became an independent state. The article also examines the aspects of critical and literary reception in different socio-political formations and the influence of the ruling ideology on them.

Keywords: historical novella, critics, literary studies, creative work evaluation stereotypes, soviet ideology.

УДК 821.161.2

Король Л. П.,
аспірантка,
Запорізький національний університет

СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ СЮЖЕТУ Й КОМПОЗИЦІЇ В ІСТОРИЧНОМУ РОМАНІ “ОЛЬВІЯ” В. ЧЕМЕРИСА

Історичний роман “Ольвія” Валентина Чемериса – дуже вишуканий психоделічний коктейль, який наштовхує на роздуми, перш за все, про те, що неможливо достоту зрозуміти жіноче світовідчуття.

Творчість нашого сучасника В. Чемериса в українському літературознавстві майже не досліджена, є лише поодинокі критичні статті, присвячені його окремим творам (“Загадка чарівності”, “Сеятель любови” Л. Романчук, “Історія одного

роману, чи роман про одну історію” С. Мартинової, “Сяйво його зорі” Д. Янка), але в них не порушувалася ця проблема.

Метою статті є розгляд структурних елементів сюжету й композиції в історичному романі “Ольвія” В. Чемериса. Передбачається розв’язання таких завдань: простежити розвиток теоретичної думки щодо композиції, сюжету, фабули; вивчити зв’язок цих між собою й інших компонентів художнього твору; проаналізувати сюжетно-композиційні особливості роману “Ольвія” В. Чемериса; проаналізувати, як вони впливають на сюжетобудування та композицію твору.

Методами дослідження є структурно-семіотичний аналіз тексту і порівняльно-історичний аналіз. Методологічну основу цього дослідження склали праці Л. Левітана і Л. Цилевича “Основы изучения сюжета” [8], П. Білоуса “Основы літературознавства” [2], а також “Теория литературы” В. Халізева [21].

Проблема типології фабули стала предметом дослідження ще у “Поетиці” Аристотеля. Фабулою він називав “зв’язок подій” [1, 11]. Давньогрецький мислитель виділяв епізодичну фабулу і фабулу єдиної дії. Ці поняття в сучасній теорії літератури співвідносяться з хронікальним і концентричним сюжетом. Аристотель обґрунтував значущість перипетій для розгортання подій фабули. Він звернув увагу на гармонійне співвідношення частин твору, що можна вважати ознакою композиції.

У XVII ст., підтримуючи думку Аристотеля про досконалість фабули єдиної дії, класицисти (Н. Буало, П. Корнель) вводять у літературознавство термін “сюжет” – на позначення подій, які відбувалися з героями античності [4].

Наступний крок у дослідженні сюжету здійснив О. Веселовський. У праці “Поетика сюжетів” він називав сюжет “темою, у якій снуються положення-мотиви” [5, 305]. Під мотивом вчений розумів найпростішу розповідну одиницю. Деякі дослідники (наприклад, Г. Поспелов [15], В. Халізов [21]) розглядають мотив за О. Веселовським як одиницю сюжету, тобто подію, інші, зважаючи на схематизм і абстрактність визначення сюжету О. Веселовським, співвідносять мотив із фабулою (І. Семенчук [19], Р. Гром’як і Ю. Ковалів [10]).

У 20-х рр. XX ст. вагомий внесок у розвиток теорії літератури, а саме концепцій сюжету, здійснила “формальна школа” (В. Шкловський, Б. Томашевський, Б. Ейхенбаум, В. Жирмунський). Формалісти розмежували поняття “сюжет”, називаючи його прийомом або способом розробки фабули, і “фабула”, яка розумілася як перебіг подій [24].

Л. Тимофєєв, коментуючи погляд “формальної школи”, зазначав, що природний хід подій у творі неможливий, адже сюжет – це “плід вимислу автора, тому фабула не елемент форми, а результат роздумів самого дослідника” [20, 159]. Якщо виділяти фабулу, то Л. Тимофєєв пропонував називати сюжетом “основний конфлікт, а той ланцюг конкретних подій, які в ньому реалізуються, – фабулою” [20, 158]. При цьому, відмічав дослідник, сюжет “зводиться до логічної схеми і відривається від характерів” [20, 158]. Науковець пропонував взагалі не виділяти фабулу. Як і для Т. Денисової, В. Кожинова, Ю. Добіна та ін., для Л. Тимофєєва фабула означувала авторський погляд на дійсність.

Ю. Добін у свій час робив закиди формалістам, що на основі їх поглядів мистецтво (не лише літературний твір, а й література загалом) відривається від об'єктивної реальності. Дослідник називав літературний твір художнім переосмисленням дійсності. Через відокремлення фабули від сюжету, вважав Ю. Добін, представники “формальної школи” не бачили у фабулі відображення ходу життя. За Ю. Добіним, “сюжет – це концепція дійсності” [7, 170].

Пізніше Г. Поспєлов, називаючи сюжет зображенням у творі просторово-часової послідовності подій, яка складається із вчинків персонажів, також критикує формалістів. “Спроба російських літературознавців-формалістів, – відмічає дослідник, – надати цим термінам зворотнього співвідношення: називати зображені події “фабулою”, а порядок розповіді про них – “сюжетом” – відходить від значення слів і національної традиції” [15, 104]. Г. Поспєлов вважає, що сюжетом варто називати основну, предметну сторону розповіді, а термін “фабула” вживати на позначення іншої, власне композиційної сторони, тому що “хід розповіді становлять не лише основні розповідні епізоди, які розкривають основні конфліктні стосунки персонажів, але й епізоди, що стосуються доконфліктного минулого і післяконфліктного майбутнього, описові характеристики персонажів, а також місця і часу їх життя, різного роду вставні епізоди і новели” [15, 104].

Композиція, за Г. Поспєловим, включає в себе групування персонажів, зіставлення сюжетних епізодів, порядок повідомлення про хід подій, систему прийомів розповіді, співвідношення деталей зображеного, розділів, абзаців, строф, окремих мовних зворотів. Таким чином, вчений розрізняє композицію сюжету, композицію розповіді, композицію образів тощо [15, 100–102].

Подібну думку щодо фабули знаходимо у В. Лесика: “...поняття фабули важливе тим, що вона зводить в одну художню цілість кілька сюжетних ліній, об'єднує сюжет і позасюжетні елементи, реальні події, марення та спогади персонажів” [9, 33].

Тобто, однозначної позиції щодо визначення і співвідношення термінів “композиція”, “сюжет” і “фабула” серед літературознавців немає.

Композиція, сюжет і фабула розглядаються у зв'язку з іншими компонентами твору для збереження цілісності його аналізу. Фабулою вважатимемо причиново-наслідкову і хронологічну послідовність подій, в основі якої лежать життєві факти. Сюжет – авторська інтерпретація зображеного. Композиція – побудова твору, організація його компонентів.

Однією з особливостей історичного роману “Ольвія” В. Чемериса як жанру є зв'язок як етимологічно, так і семантично з поняттям романічності. Так чи інакше у романі дуже суттєву сюжетно-композиційну роль відіграє мотив кохання, складні міжособистісні взаємини між персонажами, що виникають на основі цього почуття.

Історичний роман “Ольвія” – один із найкращих творів В. Чемериса. Принаймні, висока оцінка критиків та величезна кількість листів від читачів, які отримав автор, яскраво свідчать про це. Твір був написаний у 1969 р. “Десь наприкінці спекотного літа 1969 року я, нарешті, завершив – після

багаторічної, але неспішної, а відтак і приємної роботи, – свій перший історичний роман “Ольвія” [22, 12].

Історією В. Чемерис цікавився ще з шкільних років. Особливо зацікавила письменника історія Скіфії. “Скіфська доба – чи не найцікавіший і найяскравіший період у стародавній історії України, пов’язаний з іменем народу, що протягом декількох століть займав широкі простори Північного Причорномор’я і активно впливав на розвиток суспільства Східної Європи, Середньої та Передньої Азії, Південного Сибіру” відзначає С. Ольговський [12, 4]. “У своїй 9-томній “Історії” Геродот виклав історію греко-персидських воєн, яким присвятив майже половину обсягу, і у зв’язку із походом персидського царя Дарія I Гістаспа у Скіфію вперше подав систематичний опис життя і побуту скіфів” [12, 5].

За твердим переконанням В. Чемериса, скіфи були одним із тих народів, що суттєво збагатили історію нашої країни. “Подивіться: скіфські вози, які скрипіли дерев’яними колесами із металевим обіддям 2,5 тисячі років тому степами України, – точна копія майбутніх возів, які називалися чумацькими, або простіше: чумацькі вози – точна копія скіфських возів. Так що зв’язок нерозривний. ...А візьміть вишивані рушники – це вже, здається, настільки українське, тисячу разів українське. А насправді це корінням сягає Скіфії, скіфських апікацій”, – ці слова відомого скіфолога Євгена Черненка часто повторює В. Чемерис [11, 138].

Письменник шукав глибинне коріння свого народу, а разом із тим відповідь на питання, що важливіше для історії: доля народів, події, з яких вона (історія) творилася, чи доля однієї людини, її почуття та думки?

Доля роману дуже схожа на долю головної героїні – Ольвії, така ж непередбачена та багатостраждальна, (твір 13 років був заборонений), але все-таки щаслива (потім декілька разів перевидавався і увійшов до тридцятитомної бібліотеки шедеврів – українських історичних романів), адже в перекладі зі старогрецької Ольвія означає “щаслива”.

Роман має чітку композицію: складається з чотирьох частин, які об’єднують 18 розділів, та епілогу. Кожний розділ має свою назву. Зав’язкою твору є заміжжя Ольвії проти її волі з Тапуром. У романі наявні декілька кульмінацій: народження Ольвією доньки замість сина; полон і смерть Ясона, смерть Ольвії. Не зважаючи на трагічну розв’язку (смерть головної героїні), твір пройнятий оптимізмом і вірою в силу справжнього кохання. Особливістю композиції є відступи та описи, пов’язані з походом царя Дарія на скіфів (четверта частина роману), а також наявністю любовних колізій. Автор прагне глибше розкрити почуття своїх персонажів, їх здатність до романтичних поривань, тому й використовує саме цей прийом.

В основі сюжету – дві взаємопов’язані лінії. Перша з них – розповідь про кохання Ольвії. Друга лінія – історична: війна скіфів із армією царя Дарія, перемога в ній над персами, а також зображення побуту та звичаїв скіфів.

Сюжет є органічною частиною будь-якого твору в художній літературі. “Термін “сюжет” походить від франц. – *sujet* – предмет, тема. Його до широкого наукового вжитку першими ввели французькі класицисти, зокрема Н. Буало

у відомій праці "Мистецтво поетичне". Сюжет – система подій, що їх відтворено в художньому тексті, через які автор розкриває людські характери в певному часопросторі й зміст твору. Ці події лежать в основі предметного світу твору" [6, 58].

"Сюжети завжди відображають певні зв'язки між подіями, що розгортаються у творі. Ці зв'язки можуть бути часовими та причинно-наслідковими. Сюжет, де перевага надана причинно-наслідковим зв'язкам між подіями, В. Халізеєв називає сюжетом єдиної дії, або концентричним, а сюжет, в якому домінують часові зв'язки між подіями – хронікальним" [6, 63].

"Сучасне літературознавство оперує поняттями "зовнішній сюжет" (формування, розкриття характеру безпосередньо через його участь і самовиявлення в дії) і "внутрішній сюжет" (розвиток і виявлення характерів опосередковано, через зміни в психіці героя)" [10, 652].

Сюжет роману "Ольвія" можна назвати концентричним, оскільки домінують причинно-наслідкові зв'язки між подіями у творі. Можна навести безліч прикладів: Родон прагне миру зі скіфами (причина), а наслідком стає одруження Ольвії з Тапуром; шлюб з нелюбом – подружня зрада; народження доньки – втеча від гніву та помсти чоловіка тощо.

Головна героїня роману – юна гречанка Ольвія, названа на честь міста, в якому правителем (архонтом) був її батько. З першої й до останньої сторінки твору її образ є центральним, вона виступає як активна дійова особа, саме її ім'ям названо роман.

Для розкриття образу Ольвії В. Чемерис використовує різноманітні художні прийоми: від портретних характеристик у різних життєвих ситуаціях до внутрішніх монологів та снів. Протягом твору читач сприймає цей образ як рідний, співчуває та захоплюється її вчинками та сміливістю.

"Мистецькі епохи ХІХ – початку ХХ ст. – романтизм, реалізм, модернізм – пропонували свій оригінальний погляд на особистість, її багатовимірність у навколишньому і мистецькому світі. Відповідно це не могло не зумовити характерологічне розмаїття в новій українській літературі. Адже літературний характер, зокрема і жіночий, передусім втілює концепцію особистості. Жіночий характер водночас виявляє і певну сталість, і змінність. Тому, з одного боку, при створенні жіночого характеру наявна традиційна орієнтація на почуття, жінка зображується як носій певних сталих уявлень, а з іншого, вона особливо чутлива до різного роду змін – суспільних, мистецьких, культурних. У літературному творі (як і в історії) жінка може виступати як суб'єкт і об'єкт, як пасивна жертва несправедливого ладу або натхненниця (муза) і як творець, як активна дійова особа" [3, 3].

У романі описується конкретна і важлива історична подія – війна між скіфами та могутнім військом перського царя Дарія, що відбувалася наприкінці VI століття до н.е. На тлі цієї війни розгортається історія короткого і трагічного, повного поневірянь і пригод життя юної гречанки Ольвії, яку з політичних міркувань, з волі батька – архонта грецької колонії Ольвії – видали заміж за могутнього і владного вождя скіфів Тапура.

“От якраз вітчизні ти й послужиш, дочко, якщо підеш за скіфа. Якщо станеш дружиною повелителя кочовиків, ти допоможеш ще більше зміцнити мир і торгівлю між нами і степовиками. Для нашого міста і поліса це просто щастя” [23, 27]. Про щастя Ольвії і майбутнє життя з нелюбом ніхто не думає, таким чином автор демонструє зіткнення особистого і суспільного.

“Це дає змогу значно ефективніше відтворювати внутрішню сутність людей, їх глибинні потяги виходять на поверхню, зазнають серйозного випробування на відповідність до загальноприйнятих норм моралі й закону, що, зрештою, переходить в одну з ключових рис роману – зіткнення особистого із загальним, суспільним” [14, 78].

Вихована в традиціях античної культури, свій шлюб з варваром-кочівником вона сприймає як крах життя. “Грецьку дівчину, яку батьки віддавали заміж, везли у нову сім’ю в гарно вбраному, завітчаному повозі. Та тільки молода переступала поріг чужого дому, як його спалювали за дверима. Спалювали на знак, що назад їй уже нема вороття, немає і не буде до склону її літ. Віднині вона переставала існувати для своїх батьків, для рідні, для всього світу білого. Бо повозка спалена за дверима, а попіл розвіяний вітром...” [23, 5].

“Обличчя її ледь видовжене, чисте, ніжне, трохи смагляве, з тонкими бровами, що здіймаються над лобом, як два крила, із живими очима, гарним ротом, з губами, наче намальовані... Вродлива, випещена, не спалена степовим вітром” [23, 54]. Такою вперше побачили Ольвію скіфи, коли вона разом з Тапуром приїхала з рідного міста.

“Рушійною силою кожного твору є конфлікт (від лат. *conflictus* – зіткнення). Конфлікт – це передусім зіткнення різних інтересів, загострення суперечностей, які в художньому творі розв’язуються через розвиток їхніх сюжетів” [6, 60]. Саме з конфлікту доньки та батька (із-за шлюбу з незнайомим чоловіком) і починається роман “Ольвія”. “Як не просила, як не молила його Ольвія не віддавати її тим дикунам із чужих степів – не зважив на її сльози, на її моління, на її крик і відчай. Віддав її скіфу” [23, 15]. Наступним стає конфлікт Ясона, нареченого Ольвії, з її батьком. Повернувшись із Афін, де два роки навчався, він дізнається про те, що його коханої немає в місті. “Вона – моя!!! – крикнув Ясон, не тямлячи себе. – Самою долею судилась мені! І архонт незчувся, як у нього вихопилось:

– Так, вона судилась тобі, але... але обставини часом бувають сильніші за нас. Обставинами керують боги, а не ми – люди” [23, 90].

– Ольвія не думала коритися людолову (так вона прозвала Тапура). І це ще один конфлікт у творі. “Виходить із кибитки тільки вночі, на привалах. А зла, як вовчиця. Так і кидається на всіх.

– Ха!.. – задоволений вождь. – Вона така... Люблю жінок, які показують пазурі і навіть трохи шкрябаються ними” [23, 31].

З цієї миті у творі з’являється персонажі Тапур – Ольвія – Ясон, що у подальшому розгортанні сюжету роману призведе до горя та страждання у їхніх долях.

Ольвія позбавлена свого кохання – Ясона, а Тапур ще не кохає Ольвію по-справжньому, вона йому просто дуже подобається. Ясон взагалі не знає, як йому далі жити без своєї Ольвії. Таким чином вони всі нещасливі у такій ситуації. Щодо зради, її немає і не буде, адже Ольвія стала законною дружиною Тапура, а з Ясоном її поєднувало лише перше несміливе, але прекрасне почуття. Зустрівшись із Ясоном у полоні, вона навіть і гадки не мала про зраду Тапурові.

Та коли Ольвія починає розуміти суть скіфської “степової вольниці”, в її серце входить кохання до молодого Тапура і повага до його народу. Для свавільного і дикого кочівника вона стає тією зорею, що зовсім по-іншому освітила його життя. Він став іншим від того, що на світі була вона – Ольвія.

Кохання призводить до того, що персонажі так чи інакше виводяться зі стану спокою, їх учинки менше диктуються раціональним розрахунком і більше емоційними станами.

“Любив він Ольвію до безтями, може, тому і гнів його був безтямним? В його чорних палаючих очах нуртували сліпа лють і образа. Ти ненавидиш мене, коли посміла народити дочку. Геть з моїх очей! Ти мені більше не жона! І з тріском зламав перед нею стрілу” [23, 160]. Ще один приклад: “О, як він любив ту далеку і зрадливу Мілену! Все життя любив, проклинав, намагався її забути... А ще він ненавидів зраду. Тому й продав її у рабство. Богиня Ата наслала на нього таку лють, що він осліп від ненависті. І збагнув жорстоко помститися вродливий, але невірній дружині. І він помстився. Коли він віддавав Мілену скіфам, то не думав, що вони можуть позбавити її очей... Він тоді нічого не думав, бо у гніві великому був” [23, 360].

Не зміг змиритися з втратою свого кохання й Ясон – він покинув свого батька і своє рідне місто, яке щомиті нагадувало йому про ту, яку він кохав понад усе в житті. Саме емоційний стан, на межі божевілля, призводить до того, що Ясон стає найманим воїном і вбивцею.

“Без кохання свого, як торішній сніг, загинула б! А то згадаю свою любов і його... рабства ніби й не було. На душі легшає. І не сліпою себе почуваю, а зрячою, молодою... А була ж я щасливою. І любила його. Ой, як любила, сонечко моє!” [23, 114]. Так спогади про кохання допомагали вижити сліпій рабині Мілені у скіфському рабстві.

“Кохання – одна з найважливіших форм утілення діалогічних стосунків суб’єкта і дійсності, і через це вона стає однією з головних форм досягнення повноти життєдіяльності романного героя, здійснення ним у своєму індивідуальному, особистому переживанні повноти й інтенсивності контакту з життям. Цим пояснюється можливість для роману замкнутися на темі любовного переживання” [18, 96].

“Любити одночасно можна тільки одного. Врости можна тільки в одну душу, і тільки любов може пройняти всю істоту до кінця”. Такий запис можна прочитати в “Щоденнику” В. Винниченка. Це доводять і всі головні герої роману “Ольвія” В. Чемериса.

Виходячи з традиції вживання понять “любов” і “кохання”, їх змістовного навантаження, якого вони набувають у поезії, літературі, фольклорі можна твердити: кохання характеризується поетичним та ірраціональним змістом стосунків; почуттєвістю та романтизмом як невід’ємними рисами. Статеві стосунки ніколи не були домінантою в коханні, хоча завжди мали неповторне і загадкове звучання. Кохання – це самозречення, це принесення себе в жертву своїм почуттям і пристрастям; любов – взаємопідтримка, прагнення щонайперше допомогти, а вже потім – отримати щось для свого духовного життя, а отже, для себе.

Не можна не погодитись із автором книги “Теорія українського кохання” М. В. Томенком, що “кохання – це таємниця, а любов – це ключ від неї. Як правило, кохання закінчується тоді, коли втрачається його загадковість і неповторність”.

Для головних героїв роману їхнє кохання дійсно неповторне та загадкове.

Ольвія жила тільки з батьком, про свою матір вона нічого не знала. Коли стала дорослою, то намагалася розпитати про неї в батька, та всі спроби були марними. “Матері у тебе немає. І ніколи не було. Просто одна жінка тебе колись народила. Тільки й того. Вона була рабинкою своєї хіті. Її не було! – Було Гостинне море, і був дельфін, котрий виніс тебе з моря на своїй спині. Оце і все. І не муч мене” [23, 37]. Завдяки тому, що Ольвія потрапить до Тапура, вона все-таки знайде свою матір і дізнається правди про те, що сталося колись дуже давно.

Щастя Ольвії, на жаль, було недовгим. Тапур мріяв про сина. Йому навіть сон наснився: “Віщий сон, буде у нього син. Бо чому б тоді громове дерево показувало йому того молодика ставного, ще й лицем, на нього, Тапура, схожого? Буде син таким дужим та міцним, як той дуб...” [23, 154]. Але на світ з’явилася дівчинка, яку Ольвія назвала Ліктою.

Народивши доньку замість сина, Ольвія тікає від люті свого чоловіка. Під час втечі вона показала хоробрість, коли вбила вожака вовчої зграї: “Рука Ольвії, описавши півколо в повітрі, згори вниз полетіла йому навстріч, акінак по саме руків’я м’яко увійшов вожакові у бік, під ребро. І там, де падав, щось зачервоніло...” [23, 168]. А скільки ще різних випробувань випало на долю цієї мужньої жінки... Прямуючи додому, до рідного батька, Ольвія потрапляє в полон до персів і там зустрічає своє перше кохання – Ясона. Їхня зустріч стане дуже важливою у подальшому розвитку подій. Ясон дуже зрадів, коли побачив Ольвію, намагався її повернути, нагадати про їхнє юнацьке кохання, але марно.

“Я відчуваю, що ти вже ніколи не будеш моєю, що наші дороги розійшлися навічно. Ти стала іншою, і я став іншим. Ми – як чужі тепер. Але в ім’я минулого, сонячного і світлого, я врятую тебе. Врятую, щоб знати, що ти є і будеш на землі. І тоді мені буде легше. Навіть помирати” [23, 263].

“Я втратив тебе, а заодно й себе. Я не міг більше жити у місті, де все, все нагадувало про тебе. Я втік із міста, поневірявся по світу, забрів на Балкани. Я не міг тебе вирвати із свого серця... Я шукав смерті...” [23, 262].

“Клятий Тапур, – подумки проклинав Ясон ім’я свого найзапеклішого ворога, і давній гнів спалахнув у його душі. – Ти викрав моє щастя, ти зруйнував моє життя... О як я ненавиджу тебе і твоїх брудних кочівників! Дякуй, що люблю

Ольвію, що вона для мене свята. Молися за неї, заради Ольвії милую тебе, мій проклятий враже!... От і скінчилися мої муки... – сказав у тій тиші Ясон, і перси підняли його на списках високо над конем.

– Ольвіє, я люблю тебе, Ольвіє... – пронеслося нічним степом, завмираючи, доки й не вмовкло назавжди” [23, 271].

Так Ольвія була врятована ціною життя чоловіка, який кохав її понад усе. Тепер так званого “любовного трикутника” немає, але головна героїня знову з ним зіткнеться, коли почує розповідь своєї матері (сліпої рабині Мілени) про своє життя. “Твій батько продав мене у рабство. Я зрадила його, бо ніколи не любила його... Мене силоміць віддали за Родона. Я народила дочку, а потім... повернувся мій коханий... І я не могла з собою нічого вдіяти... Я хотіла щастя і любові...” [23, 309]. Та цей “любовний трикутник” існував недовго, бо Родон, дізнавшись про зраду своєї дружини, продав її в рабство скіфам.

Саме із-за того, що Ольвія та Мілена потрапили в такі любовні інтриги, вони обидві опинилися в скіфських степах і там зустрілися. Ясон розплатився за своє кохання життям; не розлюбивши свою Мілену, покінчив життя самогубством і Родон. Важливим фактором у виникненні любовних стосунків є не власні бажання головних героїв, а ті соціальні умови, в яких вони опиняються, насильство над жінкою (і Ольвія, і Мілена були видані заміж проти їхньої волі). Отже, любовні стосунки у романі “Ольвія” – не легковажні флірти, а важкі випробування, навіть трагедії для головних героїв твору.

Звільнившись із полону, Ольвія вирішує повернутися до Тапура, бо відчувала до нього справжнє кохання. Повернувшись до свого чоловіка, Ольвія захворіла. Щоб врятувати кохану, Тапур повіз її до озера з живою водою. Саме там і обірвалося життя Ольвії. “Смерть свою Ольвія побачила першою... Свиснула-дзизнула стріла... Він підхопив її, обережно опустився з нею на траву. Вона ще була живою і встигла здивовано прошепотіти білими, як сніг, губами:

– За віщо?.. Я жити хочу... Чому бог впустив смерть у царство життя?..” [23, 400]. На жаль, ні палке кохання Тапура, ні так звана “жива” вода з озера, ні навіть вбивство того, хто вцілів в неї стрілою, не повернули Ольвію до життя.

Ось так трагічно й несподівано закінчилося зовсім коротке життя Ольвії, адже прожила вона лише близько 20 років. Роман закінчується епілогом “І зачинив Тапур двері навіки”, в якому описується похорон Ольвії. “Прощай, Ольвіє! Тільки частіше приходь у мої сни. Тапур повернувся і вийшов, з пронизливим скрипом зачинив за собою важкі дубові двері Ольвіїної могили. Зачинив навіки...” [23, 408].

Сильне кохання у Валентина Чемериса завжди межує – самою своєю надмірністю – зі смертю. Але, незважаючи на те, все одно перемагає. Бо, як пише автор, тільки любов чогось варта на цьому світі.

Енергія великого кохання настільки сильна, що залишається у світі навіть після загибелі одного із коханих. У снах до Тапура буде з’являтися Ольвія; ознакою безмежного кохання стала величезна могила, яку видно далеко у степу.

Хоча роман писався цілих десять років, він здається створеним на одному подихові. Багато часу пішло на вивчення матеріалу. Використовуючи період навчання у Літературному інституті ім. М. Горького у Москві, В. Чемерис збирає в найбільших столичних бібліотеках матеріал про скіфську добу. Глибоко вивчає не лише Скіфію, її побут, традиції, звичаї, війни, релігію, а й Давню Грецію, Персію часів Дарія та його похід у степи Північного Причорномор'я.

Легендарною і реальною, повною слави і звитяги, званою і незваною, загадковою і таємничою “Країною Вершників з луками”, Скіфією воїнів і хліборобів, царів і вождів, чаклунів і знахарів, Скіфією героїв і майстрів неперевершених шедеврів, що дивують і вражають людство і досі, – такою постає перед читачем у романі “Ольвія” давня велична держава.

“Література, крім пізнавальної та інших, має ще й виховну мету: допомогти людині зрозуміти саму себе, вселити віру в свої можливості, розвинути прагнення до пізнання істини. Історію творять люди, і шедеври мистецтва теж створені людьми. Помилки минулого через глибокий аналіз історично-художніх текстів стануть уроками для дітей, а прийдешнє залежатиме від ставлення до своєї історії” [13, 24].

Отже, Валентин Чемерис – перший в Україні, хто наважився написати роман на скіфську тему. “Надзвичайно захоплюючий сюжет, пригодницький жанр, у якому написаний роман, вигадливо побудована фабула зробили книжку дуже цікавою, і тому вона блискавично розійшлася серед читачів. І сьогодні погляд на скіфський період історії нашої землі не можливий без “Ольвії” В. Чемериса” [11, 140]. Органічною для набутку письменника є його історична романістика про кохання. Його письменницьке чуття спонукає знаходити цікавий ракурс бачення гуманістичного заряду і оптимального вияву особистості, наповненість її психологічними струменями буття і долі, праці-боріння, пошуків і здобутків.

Валентин Чемерис на видноті часу, читачів, на бистрині доби, він у дорозі-розгоні до нових книг, до вимогливих поціновувачів. Із думою про обнадійливо-втішне і болюче, високе і смішне, заповітне і жалюгідно суєтне, про любов і ненависть.

Література

1. Арістотель. Поетика / Арістотель. – К. : Мистецтво, 1967. – 56 с.
2. Білоус П. В. Основи літературознавства : [курс лекцій] / П. В. Білоус. – Житомир, 1998. – 84 с.
3. Білоус Н. В. Стильові особливості моделювання жіночих характерів в українській літературі другої половини XIX – початку XX ст. : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.01.01 “Українська література” / Н. В. Білоус. – Київ, 2005. – 20 с.
4. Буало Н. Поэтическое искусство / Н. Буало. – М. : Гос. изд. худ. лит., 1957. – 232 с.
5. Веселовский А. Н. Историческая поэтика / А. Н. Веселовский. – М. : Высшая школа, 1989. – 406 с.
6. Галич О. А. Вступ до літературознавства : [підручник для студ. вищ. навч. закл.] / О. А. Галич. – Луганськ : Вид-во ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 288 с.
7. Добин Е. Сюжет и действительность : искусство детали / Е. Добин. – Л. : Сов. писатель, 1981. – 432 с.
8. Левитан Л., Цилевич Л. Основы изучения сюжета / Л. Левитан, Л. Цилевич. – Рига : Звайгзне, 1990. – 187 с.
9. Лесик В. В. Композиція художнього твору / В. В. Лесик. – К. : Дніпро, 1972. – 96 с.

10. Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва та ін.]. – К. : ВЦ “Академія”, 2007. – 752 с.
11. Мартинова С. Історія одного роману, чи роман про одну історію / С. Мартинова // Київ. – 2001. – № 10. – С. 138–141.
12. Ольговський С. Я. Володарі степу : військова справа й озброєння скіфів VII ст. до н.е. – III ст. н.е. / С. Я. Ольговський. – К. : Наш час, 2010. – 128 с.
13. Павличко С. Теорія літератури : проблема дискурсу / С. Павличко. – К. : Основи, 2002. – 679 с.
14. Поліщук В. “Цього жанру нам бракувало...” : історико-пригодницькі твори Михайла Старицького / В. Поліщук // Українська мова і література. – 2003. – Ч. 35. – С. 5–8.
15. Поспелов Г. Н. Теория литературы : [учебн. для ун-тов] / Г. Н. Поспелов. – М. : Высш. школа, 1978. – 351 с.
16. Романчук Л. Загадка чарівності / Л. Романчук // Київ. – 2001. – № 9–10. – С. 138–141.
17. Ромащенко Л. І. Інтерпретація національної історії в українській прозі ХХ ст. : автореф. дис. ... д. філол. н. : 10.01.01 “Українська література” / Л. І. Ромащенко. – К., 2006. – 25 с.
18. Рымарь Н. Введение в теорию романа / Н. Рымарь. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1989. – 96 с.
19. Семенчук І. Р. Мистецтво композиції і характер / І. Р. Семенчук. – К. : Вища школа, 1974. – 136 с.
20. Тимофеев Л. И. Основы теории литературы / Л. И. Тимофеев. – М. : Просвещение, 1966. – 480 с.
21. Хализев В. Е. Теория литературы / В. Е. Хализев. – М. : Высш. шк., 2002. – 437 с.
22. Чемерис В. Л. Веселий смуток мій : [автобіографічна трилогія] / В. Л. Чемерис. – К. : Український фітосоціологічний центр, 2007. – 245 с.
23. Чемерис В. Л. Ольвія : [роман] / В. Л. Чемерис. – Харків : Фоліо, 2008. – 412 с.
24. Шкловский В. Б. Избранное : [в 2-х т.] / В. Б. Шкловский. – М. : Худож. лит., 1983. – Т. 2 : о несходстве сходного ; энергия заблуждения. Книга о сюжете. – 640 с.

Анотація

Стаття присвячена аналізу структурних елементів сюжету й композиції в історичному романі В. Чемериса “Ольвія”, визначено його значення у розгортанні та побудові сюжету роману. Детально проаналізовано своєрідність сюжету та позасюжетні елементи твору. У статті розкрито такі літературознавчі поняття, як композиція, сюжет, фабула. Проаналізовані судження літературознавців, письменників та істориків стосовно композиції, сюжету та фабули. Висвітлено особливості творчої індивідуальності письменника.

Ключові слова: композиція, сюжет, сюжетні площини, фабула, романічність, історичний роман, скіфи, Ольвія, конфлікт.

Аннотация

Статья посвящена анализу структурных элементов сюжета и композиции в историческом романе В. Чемериса “Ольвия”, определено его значение в раскрытии и построении сюжета романа. Детально проанализировано своеобразие сюжета и внесюжетных элементов произведения. В статье раскрыты такие литературоведческие понятия, как композиция, сюжет, фабула. Проанализированы суждения литературоведов, писателей и историков относительно композиции, сюжета и фабулы. Определены особенности творческой индивидуальности писателя.

Ключевые слова: композиция, сюжет, сюжетные плоскости, фабула, романность, исторический роман, скифы, Ольвия, конфликт.

Summary

The article deals with the analysis of the structural elements of the plot and composition in the historical novel by V. Chemerys “Olbia”, it is also analyzed its significance in the development

and construction of the plot of the novel. The peculiarities of the plot and beyond-plot elements have been considered in detail. Such literature terms as composition, plot and fabula are exposed in the article. The author has analyzed the views of literary critics, writers and historians on composition, plot and fabula. The features of creative individuality of the writer are determined.

Keywords: composition, plot, plot planes, fabula, related to novel, historical novel, Scythians, Olbia, conflict.

УДК 8.04(477)+81.44

Павлюк Н. Л.,
аспірантка,
Державний заклад “Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”
(Одеса)

АКСІОЛОГІЯ ЖЕРТОВНОСТІ В ІСТОРИЧНІЙ ПРОЗІ Ю. МУШКЕТИКА

Осмислюючи доленосні проблеми української історії, письменники неодноразово акцентують увагу на аксіологічній місткості своїх текстів. В освітлені подій давно минулих років загальнолюдські цінності виступають своєрідними моральними орієнтирами, адже, на думку дослідника О. Білого, “...кожна епоха містить у собі конкретно-історичну своєрідність, яка лише відтінює “вічні істини”, “вічний смисл життя”, відображаючи певний, відкритий для майбутнього момент становлення морального і естетичного досвіду людства” [1, 69]. Проблемі функціонування загальнолюдських цінностей (добра, чесності, справедливості, людяності, вірності тощо) присвячені наукові розвідки у галузі педагогіки, філософії, психології, літературознавства. На матеріалі художньої літератури, втілюючи в життя найкращі приклади вічних моральних та духовних надбань, виховує своїх читачів не один письменник.

Червоною ниткою через усю історичну прозу Ю. Мушкетика проходить проблема цінностей. “Вживані в публіцистиці, а також романах, повістях і новелах, такі абстрактні поняття, як Розум, Доля, Правда, Ідеал, Добро, Зло, Міра, Обов’язок, знайшли реалістичне втілення в художніх творах Юрія Мушкетика і набули конкретного змісту” [19, 114] у зв’язку із переходом від певної модельованої ситуації до узагальнень філософського характеру. **Метою** нашої статті є дослідження реалізації та функціонування ціннісної бінарної опозиції жертовності та зради на матеріалі творів на історичну тему відомого белетриста.

На прийомі контрасту, як провідному художньому засобі індивідуально-авторського стилю романіста (на чому наголошує і В. Шевчук, і Л. Ромашенко, і Л. Ромас, і О. Проценко, А. Шевченко та інші дослідники історичної творчості письменника) побудована не лише образна система романів та повістей автора, але й ієрархія загальнолюдських цінностей. Сенс цінності полягає в “...духовному формоутворенні, що виявляється в моральних та естетичних категоріях теоретичної системи, утопічних образах, суспільних ідеалах та виступає критерієм оцінки дійсності людиною, джерелом смислоутворюючої основи людського діяння” [16, 651]. Поряд із поняттями добра, обов’язку, поваги, життя,